

Аналітична записка
з питань порівняльного законодавства
щодо міжнародного досвіду правового регулювання підстав кримінальної
відповідальності за екоцид*

***Анотація.** Досліджено законодавче врегулювання питань криміналізації екоциду у країнах Європи. Розглянуто нормативно-правові акти, якими передбачені підстави кримінальної відповідальності за знищення рослинного та / або тваринного світу, отруєння атмосфери чи водних ресурсів, вчинення дій, що можуть спричинити екологічну катастрофу. Окреслено перспективи визнання екоциду міжнародним злочином. Проаналізовано кримінальне та екологічне законодавство 19 країн.*

Вступ.

Збройні конфлікти, війни та військова агресія знищують людські життя та залишають глибокі сліди в життєвому просторі людини. Шкода навколишньому середовищу в результаті збройних конфліктів може бути багатогранною, серйозною, тривалою та здебільшого незворотною. Така шкода впливає на життя, здоров'я людей далеко за межами зони конфлікту і тривалий час після завершення конфлікту.

Злочини проти довкілля, проти людства та воєнні злочини призводять до дисонансу у світовій міжнародній екологічній безпеці, ставлячи під загрозу право на безпечне довкілля для майбутніх поколінь. Триваюче російське вторгнення наносить шкоду не лише Україні, але й усій світовій спільноті, ігноруючи правові норми з охорони довкілля.

Міжнародне співробітництво у сфері боротьби із правопорушеннями, що завдають збитків навколишньому середовищу, передбачає різні форми взаємодії держав і міжнародних організацій з метою недопущення нанесення непоправної шкоди довкіллю і людству в цілому.

Створення механізму забезпечення екологічної безпеки актуалізує питання правового регулювання підстав відповідальності за екоцид як злочинів проти довкілля у міжнародному праві та національному законодавстві країн світу.

Основна частина.

Термін «екоцид» походить із грецької та латинської мов: «oikos» означає будинок, а «caedo» – знести або вбити. Наразі його значення полягає у руйнуванні значних територій природного середовища внаслідок людської діяльності у мирний чи воєнний час¹. Термін «екоцид» набув поширення у 1970-х рр. після Конференції ООН із проблем навколишнього середовища у зв'язку із розглядом питань щодо руйнування довкілля внаслідок бомбардувань, застосування гербіцидів, масштабного будівництва у природних зонах. На рівні міжнародно-правового акта злочинність дій «людини, яка умисно заподіює або наказує заподіяти шкоди навколишньому середовищу», визнавалася статтею 26 Кодексу злочинів проти миру і безпеки людства, яку було виключено у 1995 році.

¹ Webster's new world dictionary of the American Language. URL: <https://www.merriam-webster.com>

Черговою спробою криміналізації екоциду як міжнародного злочину стало закріплення в Римському статуті міжнародного кримінального суду відповідальності за злочини проти людяності або військові злочини, наслідком яких є руйнування природного середовища шляхом вчинення масових атак проти населення того чи іншого регіону².

Основні міжнародні акти, які містять норми з охорони довкілля та протидії екологічним правопорушенням (Положення про закони і звичаї сухопутної війни від 18.10.1907 р.; Міжнародна конвенція про цивільну відповідальність за шкоду від забруднення нафтою від 29.11.1969 р.; Конвенція про заборону військового або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище від 10.12.1976 р.; Додатковий Протокол I до Женевських Конвенцій від 12.08.1949 р., що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів, прийнятий на дипломатичній конференції в Женеві 08.06.1977 р.; Конвенція про транскордонне забруднення повітря на великі відстані від 13.11.1979 р.; Конвенція про збереження морських живих ресурсів Антарктики від 20.05.1980 р.; Всесвітня Хартія природи від 28.10.1982 р.; Декларація Ріо-де-Жанейро з навколишнього середовища і розвитку від 14.06.1992 р.; Конвенція про захист навколишнього середовища за допомогою кримінального законодавства від 04.11.1998 р.³), – не наводять визначення поняття екоциду як злочину.

У національному законодавстві України відповідальність за екоцид передбачена статтею 441 Кримінального кодексу України (далі – КК України), відповідно до якої масове знищення рослинного або тваринного світу, отруєння атмосфери або водних ресурсів, а також вчинення інших дій, що можуть спричинити екологічну катастрофу, карається позбавленням волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років. Норма є незмінною з моменту її запровадження у 2001 році.

Окрім України, статус самостійного злочину екоцид має у кримінальних кодексах (далі – КК) лише декількох держав світу (окремі держави пострадянського простору, В'єтнам, Колумбія, Монголія). Однак і тут повної уніфікації не спостерігається. Зокрема, у КК Білорусі, Казахстану, Киргизстану, Таджикистану, Росії під екоцидом розуміється «масове знищення рослинного і тваринного світу, отруєння атмосфери або водних ресурсів, а також вчинення інших дій, здатних викликати екологічну катастрофу», тоді як у КК Вірменії та Монголії обов'язковою ознакою цього злочину є не можливість, а сам факт настання екологічної катастрофи⁴.

² Jack Marley. Ecocide: why establishing a new international crime would be a step towards interspecies justice. URL: <https://theconversation.com/ecocide-why-establishing-a-new-international-crime-would-be-a-step-towards-interspecies-justice-162059>

³ Проблеми врегулювання складу злочину про екоцид: вітчизняне та зарубіжне законодавство. URL: http://libnet.com/content/9455_Problemi_vreguluvannya_skladu_zlochiny_pro_ekocid_vitchiznyane_ta_zarybijne_zakonodavstvo.htm

⁴ Рыбачек В. К. Міжнародно-правова регламентація злочину екоциду. *Часопис цивілістики*. 2022. Вип. 45. С. 82–87. DOI <https://doi.org/10.32837/chc.v0i45.471>

На шляху реалізації євроінтеграційних прагнень України доцільним є аналіз правового регулювання підстав відповідальності за екоцид у законодавстві держав європейського співтовариства, які актуалізують процес міжнародної криміналізації екоциду.

Так, у документі Stop Ecocide Foundation, оприлюдненому у червні 2021 р., щодо переглянутої Директиви ЄС 2008 року про захист навколишнього середовища пропонуються зміни до Римського статуту міжнародного кримінального суду. Зокрема, запропоновано доповнити статтю 5 «Злочини, що підпадають під юрисдикцію суду» пунктом е) «Злочин екоциду», який визначається як «незаконні або необґрунтовані дії, вчинені з усвідомленням, що існує суттєва ймовірність спричинення такими діями серйозної та масштабної або довготривалої шкоди навколишньому середовищу»⁵.

«Екоцид» є однією з нових форм злочину, яку пропонують криміналізувати в **Бельгії**. Відповідно до прес-релізу Уряду від 05.11.2022⁶ пропонується таке: «Злочин екоциду визначається як будь-який злочин, що полягає в умисному вчиненні протиправних дій, які завдають серйозної великомасштабної та тривалої шкоди навколишньому середовищу, знаючи, що така шкода завдана діянням». Отже, злочин екоциду визначається як незаконні або свавільні дії, вчинені з усвідомленням реальної ймовірності того, що вони завдадуть серйозної шкоди навколишньому середовищу, яка є широко поширеною або тривалою. Згідно з цим положенням екоцид карається позбавленням волі на строк від 20 до 30 років, аж до довічного ув'язнення, якщо дія призвела до смерті однієї або кількох осіб...»⁷.

Попри відсутність нормативного визначення поняття «екоцид» на рівні міжнародно-правових документів, питання криміналізації екоциду все частіше постає в Європі.

У січні 2023 року ПАРЕ закликала держави-учасниці визнати екоцид міжнародним злочином, наголосивши на необхідності визнання універсальної юрисдикції для екоциду та запровадження підстав кримінальної відповідальності за екоцид у національному законодавстві⁸. У кінці березня 2023 року Комітет з юридичних питань Європейського Парламенту запропонував включити поняття «екоцид» до європейського законодавства, що також передбачає розширення національних кодексів відповідною статтею⁹.

З огляду на відсутність законодавчого визначення поняття екоциду в міжнародно-правових актах, правове регулювання підстав відповідальності за

⁵ STOP ECOCIDE FOUNDATION. Independent Expert Panel for the Legal Definition of Ecocide. Commentary and code. URL: <https://www.stopecocide.earth>

⁶ Zakiya Khattabi laat de misdaad van ecocide inschrijven in het Strafwetboek. URL: <https://news.belgium.be/nl/zakia-khattabi-laait-de-misdaad-van-ecocide-inschrijven-het-strafwetboek>

⁷ L'écocide en tant que crime de droit international dans le nouveau Code pénal : une nouvelle arme contre les pollueurs? URL: https://schoups.be/fr/news_items/lecocide-en-tant-que-crime-de-droit-international-dans-le-nouveau-code-penal-une-nouvelle-arme-contre-les-pollueurs

⁸ Екологічний вплив збройних конфліктів. Резолюція ПАРЕ від 25.01.2023 № 2477 (2023). URL: <https://pace.coe.int/en/files/31600/html>

⁹ URL: <https://multimedia.europarl.europa.eu/en/webstreaming?lv=COMMITTEES&view=day&d=2023-03-28>

діяння, які охоплюються ним у більшості держав, розглядається або в контексті екологічних злочинів, або позиціонується як різновид військового злочину.

Так, Кримінальний кодекс **Албанії** (Criminal code of the Republic of Albania¹⁰) не передбачає окремих кримінальних правопорушень щодо завдання шкоди довкіллю під час війни, а до правопорушень проти довкілля відносить: забруднення повітря, води та ґрунту (стаття 201); поводження з відходами (стаття 201/a); перевезення відходів (стаття 201/b); небезпечну діяльність (стаття 201/c); ядерні матеріали та небезпечні радіоактивні речовини (стаття 201/з); пошкодження охоронюваних видів тваринного і рослинного світу (стаття 202); торгівлю охоронюваними видами дикої флори і фауни (стаття 202/a); пошкодження середовища проживання в екологічно захищених районах (стаття 202/b); використання озоноруйнівних речовин (стаття 203); заборонене рибальство (стаття 204); незаконну порубку лісу (стаття 205); порубку декоративних і плодкових дерев (стаття 206); знищення лісів і лісового середовища вогнем (статті 206/a, 206/b); порушення правил щодо карантину рослин і тварин (стаття 207); залишення тварини-компаньйона (стаття 207/a); умисне вбивство тварини-компаньйона (стаття 207/b); жорстоке поводження з тваринами (стаття 207/c); бої між тваринами (стаття 207/з).

У Кримінальному кодексі **Австрії** (Strafgesetzbuch, StGB¹¹) не передбачено відповідальності за шкоду довкіллю під час війни / збройного конфлікту, учасником якого є Австрія. Водночас, 27 липня 2021 року кодекс доповнено нормами про відповідальність за спричинення шкоди під час війни чи в умовах збройного конфлікту. Так, § 321e «Воєнний злочин, пов'язаний із застосуванням заборонених методів ведення війни» (Kriegsverbrechen des Einsatzes verbotener Methoden der Kriegsführung) передбачає кримінальну відповідальність за напад на греблі, дамби та атомні електростанції, що спричинить загибель або поранення цивільних осіб або створює загрозу заподіяння шкоди цивільним об'єктам у масштабах, непропорційних загальній конкретній і безпосередній військовій перевазі, що очікується, а також за такий напад, що *спричинить широкомасштабну, довготривалу та серйозну шкоду навколишньому природному середовищу*.

Кримінальний кодекс **Естонії** (Penal Code¹²) передбачає кримінальну відповідальність за умисне заподіяння шкоди навколишньому середовищу як засіб ведення війни, якщо при цьому завдано значної шкоди навколишньому середовищу (§ 104 «Заподіяння шкоди довкіллю як метод ведення воєнних дій»).

У 2015 році Кримінальний кодекс **Італії** доповнено новим розділом VI-bis¹³ «Злочини проти довкілля», до яких віднесено: забруднення довкілля, що спричинило смерть або тілесні ушкодження (стаття 452-ter), наслідки екологічної катастрофи (стаття 452-quarter).

¹⁰ Kodi Penal I Republikës Së Shqipërisë. URL: <https://qbz.gov.al/preview/a2b117e6-69b2-4355-aa49-78967c31bf4d>

¹¹ Strafgesetzbuch, StGB. URL: <https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10002296>

¹² Penal Code. URL: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/522012015002/consolide>

¹³ Approvazione del testo definitivo del Codice Penale. URL: [REGIO DECRETO 19 ottobre 1930, n. 1398 - Normattiva](https://www.governo.it/Documenti/REGIO-DECRETO-19-ottobre-1930-n-1398-Normattiva)

Згідно з цією нормою екологічна катастрофа – це незворотна зміна екосистеми; зміна екосистемної рівноваги, яка є особливо складною для усунення і може бути усунена лише за допомогою виняткових заходів; правопорушення проти громадської безпеки, об'єктивно оцінене на основі значущості факту, враховуючи ступінь порушення або збитків або кількість людей, які зазнали шкоди або наразилися на небезпеку. Покарання посилюється, якщо стихійне лихо сталося на охоронюваній природній території або на території, що підлягає ландшафтним, екологічним, історичним, художнім, архітектурним чи археологічним обмеженням, або проти охоронюваних видів тварин чи рослин.

Окрім цього, в Італії запроваджено спеціальне поняття «екомафія» («Ecomafia»), яке означає організовану злочинність як незаконну злочинну діяльність проти довкілля, зокрема у сфері незаконного обігу та розміщення відходів, незаконного будівництва та незаконної діяльності в агропродовольчому секторі¹⁴. З огляду на актуальність цього явища, в Італії з погляду на шкоду, завдану навколишньому середовищу, створено парламентську слідчу комісію з питань незаконної діяльності у сфері поводження з відходами, яка займається цими питаннями¹⁵.

Кримінальний кодекс **Норвегії** (The Penal Code¹⁶) передбачає відповідальність за надмірну шкоду навколишньому природному середовищу, що настала в результаті збройного конфлікту, якщо особа усвідомлює, що напад спричинить шкоду, яка буде надмірною порівняно з конкретною і негайною загальною військовою вигодою, що очікується (стаття 106 «Воєнні злочини, вчинені із застосуванням заборонених методів ведення війни»).

Згідно із Кримінальним законом **Латвії** (Criminal Law¹⁷) будь-які порушення правил, які охороняють флору і фауну, а також регулюють конкретні види діяльності, які можуть впливати на навколишнє середовище, є злочином, якщо вони охоплюються Главою XI «Кримінальні злочини проти довкілля» кримінального закону. Зокрема, це: порушення вимог щодо поводження з відходами (стаття 99); забруднення і засмічення земель, лісів і вод (стаття 102); забруднення атмосферного повітря (стаття 103); порушення лісових масивів (стаття 107); незаконна діяльність із озоноруйнівними речовинами (стаття 98¹) тощо¹⁸.

Кримінальний кодекс **Литви** (Criminal Code of the Republic of Lithuania¹⁹) регламентує підстави кримінальної відповідальності за шкоду навколишньому

¹⁴ Відповідь Італії на запит запит ЕCPRD 4594 (Дата запиту 18.12.2020, термін надання відповіді 10.02.2021). URL: <https://ecprd.secure.europarl.europa.eu/ecprd/private/request-details/588508>

¹⁵ Commissione Parlamentare Di Inchiesta Sulle Attivita' Illecite Connesse Al Ciclo Dei Rifiuti E Su Illeciti Ambientali Ad Esse Correlati. URL: [XVIII Legislatura - Deputati e Organi - Scheda Organo \(camera.it\)](https://www.camera.it/leg18/legislatori/commissioni/commissione-parlamentare-di-inchiesta-sulle-attivita-illecite-connesse-al-ciclo-dei-rifiuti-e-su-illeciti-ambientali-ad-esse-correlati)

¹⁶ The Penal Code. URL: https://www.unodc.org/uploads/icsant/documents/Legislation/Norway/The_Penal_Code_-_Lovdata.pdf

¹⁷ Criminal Law. URL: <https://likumi.lv/ta/en/en/id/88966-criminal-law>

¹⁸ Відповідь Латвії на запит ЕCPRD 4594 (Дата запиту 18.12.2020, термін надання відповіді 10.02.2021). URL: <https://ecprd.secure.europarl.europa.eu/ecprd/private/request-details/588508>

¹⁹ Criminal Code of the Republic of Lithuania. URL: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/28b18041843311e89188e16a6495e98c?jfwid=j4ag1gp8>

середовищу. Так, стаття 270 Кримінального кодексу передбачає: «Особа, яка порушує передбачені правовими актами правила охорони навколишнього середовища або використання природних ресурсів, або утримання чи експлуатації споруд, де використовуються або зберігаються небезпечні речовини, або утримуються потенційно небезпечні об'єкти, або виконуються потенційно небезпечні роботи, якщо це створює небезпеку для життя чи здоров'я людини, або може завдати великої шкоди повітрю, ґрунту, воді, фауні чи флорі, або спричинити інші серйозні наслідки для навколишнього середовища, карається штрафом, або обмеженням волі, або арештом, або позбавленням волі на строк до трьох років». Окрім вищезазначених правопорушень, існують правопорушення щодо незаконного володіння озоноруйнівними речовинами та сумішами, незаконного переміщення відходів через державний кордон, забруднення моря із суден, знищення або руйнування заповідних територій чи об'єктів природної спадщини, незаконної фармацевтичної діяльності тощо, передбачені статтями 270-1–277-1²⁰.

У кримінальному праві **Франції** не існує загальної інкримінації правопорушень у сфері охорони довкілля, вчинених фізичними та/або юридичними особами. Єдиним екологічним правопорушенням, передбаченим Кримінальним кодексом, є акт екологічного тероризму (стаття 421-2). Так, терористичним актом є факт умисного вчинення індивідуального чи колективного заходу, спрямованого на серйозне порушення громадського порядку шляхом залякування чи терору, факту введення в атмосферу, на ґрунт, у надра, у харчові продукти або харчові компоненти або у водах, включаючи територіальне море, речовини, яка може загрожувати здоров'ю людей або тварин або природному середовищу²¹.

Натомість, підстави відповідальності за кримінальні проступки регламентовано галузевими законами: Сільський кодекс (the Rural Code), Кодекс громадського здоров'я (the Public Health Code), Містобудівний кодекс (the Urban Planning Code), Екологічний кодекс (the Environmental Code) передбачають відповідальність за: введення в експлуатацію без дозволу або декларації; забруднення води; забруднення повітря, злочини проти природної спадщини, завдання шкоди біорізноманіттю в цілому; знищення видів, що охороняються, та їхніх середовищ існування; інтродукція екзогенних видів; тощо²².

Главою XXII «Злочини проти довкілля» Кримінального кодексу **Польщі** (the Polish Criminal Code²³) передбачена кримінальна відповідальність за діяння, об'єктом посягання яких є екологічна безпека. Зокрема, знищення рослинного або тваринного світу у значних розмірах; забруднення води, повітря або землі

²⁰ Відповідь Литви на запит ЕСРД 4594 (Дата запиту 18.12.2020, термін надання відповіді 10.02.2021). URL: <https://ecprd.secure.europarl.europa.eu/ecprd/private/request-details/588508>

²¹ Penal Code. URL: https://sherloc.unodc.org/cld//legislation/fra/code_penal/livre_iv_-_titre_ii/articles_421-1_421-2/articles_421-1_421-2.html?lng=en&tmplsherloc

²² Відповідь Франції на запит ЕСРД 4594 (Дата запиту 18.12.2020, термін надання відповіді 10.02.2021). URL: <https://ecprd.secure.europarl.europa.eu/ecprd/private/request-details/588508>

²³The Penal Code of Poland. URL: https://www.imolin.org/doc/amlid/Poland_Penal_Code1.pdf

речовиною або зараження іонізуючим випромінюванням у таких кількостях або формі, що це може поставити під загрозу життя або здоров'я багатьох людей або спричинити значну шкоду рослинному і тваринному світу; порушення положень законодавства, зберігання, захоронення, переробка, знешкодження або перевезення відходів чи речовин за таких умов або у такий спосіб, що можуть становити загрозу життю чи здоров'ю людей або спричинити значну шкоду рослинному чи тваринному світу; перевезення, накопичення, зберігання, залишення без належного захисту або нехтування ним ядерного матеріалу або іншого джерела іонізуючого випромінювання, що може становити загрозу життю чи здоров'ю людей або спричинити значне знищення рослинного чи тваринного світу; якщо неналежним чином підтримуються або використовуються засоби захисту води, повітря або ґрунту від забруднення, або засоби захисту від радіоактивного чи іонізуючого випромінювання; знищення, значне пошкодження або істотне зменшення природних цінностей охоронюваної території чи об'єкта, що спричиняє значну матеріальну шкоду; будівництво нового об'єкта або розширення існуючого, або ведення бізнесу, що загрожує навколишньому середовищу²⁴.

Найсуровіше покарання передбачено у випадку настання таких наслідків, як: знищення рослинного або тваринного світу у значних розмірах (позбавлення волі на строк від шести місяців до восьми років); смерть людини або заподіяння тяжких тілесних ушкоджень багатьом особам (позбавлення волі на строк від двох до дванадцяти років) (стаття 185).

Кримінальний кодекс **Німеччини** (Criminal Code²⁵) не передбачає окремих складів злочинів проти довкілля, вчинених під час війни чи збройної агресії, проте містить відповідальність за: зловживання іонізуючим випромінюванням (§ 309 StGB); підготовку до вибуху або радіаційного злочину (§ 310 StGB); вивільнення іонізуючого випромінювання (§ 311 StGB); забруднення вод (§ 324 StGB); забруднення ґрунту (§ 324a StGB); забруднення повітря (§325 StGB); створення шуму, вібрації та неіонізуючого випромінювання (§ 325 a StGB); несанкціоноване поводження з небезпечними відходами (§ 326 StGB); несанкціоновану експлуатацію установок (§ 327 StGB).

На виконання вимог Директиви 2004/35/ЄС про екологічну відповідальність, спрямовану на запобігання та усунення екологічної шкоди, у 2008 році в **Болгарії**²⁶ набув чинності Закон про відповідальність, спрямовану на запобігання та усунення екологічної шкоди (The Law on Liability for Prevention and Remediation of Environmental Damages), положення якого поширюються на випадки заподіяння екологічної шкоди або неминучої загрози заподіяння екологічної шкоди, спричиненої дією або бездіяльністю. У розумінні закону,

²⁴ Відповідь Польщі на запит ЄСРД 4594 (Дата запиту 18.12.2020, термін надання відповіді 10.02.2021). URL: <https://ecprd.secure.europarl.europa.eu/ecprd/private/request-details/588508>

²⁵ Criminal Code. URL: <https://policehumanrightsresources.org/content/uploads/2016/08/Criminal-Code-Austria-1998.pdf?x19059>

²⁶ Відповідь Болгарії на запит ЄСРД 4594 (Дата запиту 18.12.2020, термін надання відповіді 10.02.2021). URL: <https://ecprd.secure.europarl.europa.eu/ecprd/private/request-details/588508>

екологічна шкода – це шкода, заподіяна: 1) охоронюваним видам та природним середовищам, що спричиняє значний негативний вплив на досягнення або підтримання їх сприятливого природоохоронного статусу; 2) водам, що спричиняє значний негативний вплив на: а) екологічний, хімічний та кількісний стан або екологічний потенціал поверхневих та підземних вод відповідно до Закону про води (the Waters Act), або б) стан навколишнього середовища в морських водах відповідно до положень Закону про води; 3) ґрунтам, що створює значний ризик для здоров'я людини внаслідок забруднення через пряме або непряме внесення у ґрунт, на ґрунт або під ґрунт речовин, сумішей, препаратів, організмів або мікроорганізмів.

Кримінальний кодекс **Хорватії** (Kazneni Zakon²⁷) передбачає кримінальну відповідальність за завдання серйозної, довгострокової та значної шкоди природному середовищу, яка, очевидно, буде неспівмірною по відношенню до очікуваної конкретної і прямої військової вигоди під час війни, окупації, міжнародного збройного конфлікту або збройного конфлікту, що не має міжнародного значення (стаття 91 «Воєнні злочини» – «Ratni zločin»). Злочини проти довкілля згруповані у главі XX.

У **Чехії** екологічні правопорушення зібрані в Розділі VIII «Екологічні злочини» Кримінального кодексу (the Criminal Code). Серед них: несанкціоноване скидання забруднюючих речовин (стаття 297), злочини, пов'язані із пошкодженням водних джерел (стаття 294a) та поширенням заразної хвороби і шкідника корисних рослин (стаття 307), пошкодженням охоронюваних об'єктів природи (стаття 301)²⁸. Також передбачено відповідальність за руйнування річкової греблі, атомної електростанції або подібного об'єкта, що містить небезпечний потенціал (стаття 411 «Застосування заборонених засобів і методів ведення війни»).

Злочинів щодо завдання шкоди довкіллю під час війни чи збройної агресії Кримінальним кодексом **Румунії** (the Criminal Code²⁹) не передбачено. Кримінальна відповідальність є наслідком лише тих порушень, які становлять серйозну загрозу найбільш важливим інтересам суспільства в екологічній сфері. Норми кримінального закону є бланкетними, тобто злочинні діяння повинні бути прямо передбачені галузевим (екологічним) законодавством³⁰.

Загальний кримінальний кодекс **Ісландії** (Almenn hegningarlög³¹) не передбачає відповідальності за екоцид. Водночас, 29 грудня 2018 р. набув чинності Закон № 144³², яким криміналізовані воєнні злочини, серед яких діяння

²⁷ Kazneni Zakon. URL: <https://www.zakon.hr/z/98/Kazneni-zakon>

²⁸ Відповідь Чехії на запит ЕCPRD 4594 (Дата запиту 18.12.2020, термін надання відповіді 10.02.2021). URL: <https://ecprd.secure.europarl.europa.eu/ecprd/private/request-details/588508>

²⁹ the Criminal Code. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-REF\(2018\)042-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-REF(2018)042-e)

³⁰ Відповідь Румунії на запит ЕCPRD 4594 (Дата запиту 18.12.2020, термін надання відповіді 10.02.2021). URL: <https://ecprd.secure.europarl.europa.eu/ecprd/private/request-details/588508>

³¹ Almenn hegningarlög. URL: <https://www.althingi.is/lagas/nuna/1940019.html>

³² Lög um refsingar fyrir hópmorð, glæpi gegn mannúð, stríðsglæpi og glæpi gegn friði. URL: <https://ihl-databases.icrc.org/en/national-practice/law-punishment-genocide-crimes-against-humanity-war-crimes-and-crimes-against>

щодо навмисного вчинення дій із усвідомленням того, що вони можуть спричинити значні, довгострокові та серйозні збитки навколишньому середовищу, які, очевидно, значно перевищуватимуть фактичні та очікувані прямі військові вигоди (стаття 3 «Воєнні злочини в міжнародних збройних конфліктах»).

Кримінальний кодекс **Словенії** (The Criminal Code of the Republic of Slovenia³³) до екологічних злочинів відносить різного роду руйнування навколишнього середовища (стаття 332): порушення відповідних правил, із створенням загрози життю людей або загрози тяжких тілесних ушкоджень або фактичної шкоди якості повітря, ґрунту, води або тваринам чи рослинам шляхом викиду в повітря, ґрунт або воду, або шляхом поводження з відходами або заводом, де зберігаються небезпечні речовини (передбачає покарання у вигляді 5 років позбавлення волі); створення загрози суттєвої деградації середовища існування в межах природоохоронної території або виробництво і торгівля речовинами, що спричиняють руйнування озонового шару. Інші кримінальні правопорушення стосуються: завдання шкоди окремим об'єктам природи (рослинам, тваринам), забруднення моря або водних шляхів із суден (стаття 333); незаконного поводження з ядерними та іншими небезпечними радіоактивними речовинами (стаття 334); забруднення питної води (стаття 336); знищення лісових масивів (стаття 340); жорстокого поводження із тваринами (стаття 341); поширення хвороб тварин або рослин (стаття 345) тощо³⁴.

У Кримінальному кодексі **Швейцарії** (le Code pénal) перераховані лише злочини, пов'язані із забрудненням питної води та небезпечним вивільненням патогенних або генетично модифікованих організмів. Інші злочини підпадають під дію спеціальних кримінальних положень, що містяться в законодавстві про охорону навколишнього середовища³⁵.

Основою кримінальної відповідальності за шкоду довкіллю є кримінально-правові норми, зібрані у Главі 48 «Злочини у сфері охорони довкілля» (Environmental offences) Кримінального кодексу **Фінляндії** (Criminal Code³⁶). Серед них: посилення деградації довкілля; порушення природоохоронного законодавства; злочини у сфері охорони природи з обтяжуючими обставинами; злочини проти природних ресурсів; порушення правил полювання; порушення правил полювання при обтяжуючих обставинах; порушення правил рибальства; незаконне втручання в роботу родовища корисних копалин в Антарктиді; злочин у сфері лісозаготівлі; у сфері корисних копалин при обтяжуючих обставинах; порушення заборони полювання; рибальства, вчинене з борту іноземного судна у виключній економічній зоні, тощо. Також Кодекс передбачає кримінальну відповідальність за ініціювання нападу, що призводить до загибелі або поранення

³³ Kazenski zakonik. URL: <http://pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO5050>

³⁴ Відповідь Словенії на запит ЕСРД 4594 (Дата запиту 18.12.2020, термін надання відповіді 10.02.2021). URL: <https://ecprd.secure.europarl.europa.eu/ecprd/private/request-details/588508>

³⁵ Відповідь Швейцарії на запит ЕСРД 4594 (Дата запиту 18.12.2020, термін надання відповіді 10.02.2021). URL: <https://ecprd.secure.europarl.europa.eu/ecprd/private/request-details/588508>

³⁶ Criminal Code. URL: <https://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/1889/18890039>

людей чи завдання значної, тривалої і серйозної шкоди навколишньому середовищу, яка є явно надмірною порівняно з фактичною і негайною військовою перевагою, на яку можна було б розраховувати (§5 «Воєнні злочини»).

Висновки.

Існуюча міжнародна правова база певною мірою передбачає прямий і непрямий захист навколишнього середовища під час збройних конфліктів на основі інструментів міжнародного гуманітарного права, таких як Конвенція ООН про заборону військового або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на навколишнє середовище (Конвенція ENMOD) та Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року щодо захисту жертв міжнародних збройних конфліктів.

Правове регулювання підстав відповідальності за діяння, які частково охоплюються поняттям «екоцид», у більшості країн європейського співтовариства розглядається або в контексті екологічних злочинів (Албанія, Бельгія, Хорватія, Чехія, Фінляндія, Ісландія, Італія, Латвія, Литва, Норвегія, Польща, Румунія, Словенія), або позиціонується як різновид військового злочину (Австрія, Естонія, Хорватія, Франція).

Удосконалення підстав кримінальної відповідальності за злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку має суттєве значення в контексті активізації процесу внесення змін до статті п'ятої Римського статуту Міжнародного кримінального суду 1998 року щодо розширення переліку найбільш тяжких злочинів, які викликають занепокоєння всього міжнародного співтовариства, такими злочинами, як екоцид, біоцид, розповсюдження та застосування ядерної зброї та іншої зброї масового знищення тощо.

*Дослідницька служба
Верховної Ради України*

**Цей документ підготовлений Дослідницькою службою Верховної Ради України як довідковий інформаційно-аналітичний матеріал. Інформація та позиції, викладені в документі, не є офіційною позицією Верховної Ради України, її органів або посадових осіб. Цей документ може бути цитований, відтворений та перекладений для некомерційних цілей за умови відповідного посилання на джерело.*

Кримінальна відповідальність за екоцид та завдання шкоди довкіллю під час війни / збройної агресії у країнах Європи

Країна	Кримінальна відповідальність за:			Додаткова інформація
	завдання шкоди довкіллю (екологічні злочини)	завдання шкоди довкіллю під час війни / збройної агресії (застосування заборонених методів ведення війни – воєнні злочини)	екоцид	
Албанія	+	–	–	–
Австрія	+	+	–	–
Болгарія	+	–	–	Кримінальна відповідальність за застосування або наказ застосувати ядерну, хімічну, бактеріологічну, біологічну чи токсичну зброю або неприпустимі способи чи засоби ведення війни
Бельгія	+	+	–	Розглядається законопроект щодо криміналізації екоциду
Естонія	+	+	–	Передбачений окремий склад злочину «Заподіяння шкоди довкіллю як метод ведення війни» (§104 Кримінального кодексу)
Італія	+	–	–	Відповідальність за «екомафію» («Eco mafia»)
Ісландія	+	+	–	Кримінальна відповідальність за вчинення дій, що можуть завдати шкоди навколишньому середовищу під час міжнародних збройних конфліктів (стаття 3 Закону № 144-13 ³⁷ «Воєнні злочини в

³⁷ Lög um refsingar fyrir hópmorð, glæpi gegn mannúð, stríðsglæpi og glæpi gegn friði. URL: <https://ihl-databases.icrc.org/en/national-practice/law-punishment-genocide-crimes-against-humanity-war-crimes-and-crimes-against>

				міжнародних збройних конфліктах»).
Латвія	+	-	-	-
Литва	+	-	-	Кримінальна відповідальність за розповсюдження радіоактивних, біологічних чи хімічних шкідливих речовин, препаратів або мікроорганізмів (стаття 250 Кримінального кодексу «Терористичний акт»)
Німеччина	+	-	-	-
Норвегія	+	+	-	-
Польща	+	-	-	Кримінальна відповідальність за спосіб ведення бойових дій, заборонений міжнародним правом (стаття 122 Кримінального кодексу «Неприйнятні способи або засоби ведення бойових дій»).
Румунія	+	-	-	-
Словенія	+	-	-	-
Франція	+	+	-	Відповідальність за «екологічний тероризм»
Фінляндія	+	+	-	-
Хорватія	+	+	-	-
Чехія	+	+	-	Кримінальна відповідальність за руйнування річкової греблі, атомної електростанції або подібного об'єкту, що містить небезпечний потенціал (стаття 411 «Застосування заборонених засобів і методів ведення війни»)
Швейцарія	+	-	-	-